

Komentar in karta: 3/3

SLA V186.01 'bajtar'

Jožica Škofic

1. Gradivo

Za pomen 'lastnik zelo majhnega kmečkega posestva', knj. *bájtar* (*â*), so v gradivu za SLA najpogosteje zapisani leksemi *bajtar* oz. *bajter* (z opombami, da ima bajtar »samo hišo« v T154, »samo bajto, nič zemlje« v T155 in »ima samo eno kravico« v T201 ter da gre za zaničevalno poimenovanje za tistega, ki »ima malo ali nič« v T417) ter redkejšje tvorjenke z istim korenem, tj. *bajtljar* oz. *bajtljer* in *bajtnar* oz. *bajtner* (zaradi narečnih glasovnih razvojev in različnih stopenj oslabitev pona-glasnih samoglasnikov ni mogoče z gotovostjo določiti distribucije pripon *-ar* in *-er*, zato so v tem komentarju obravnavane skupaj). Po pogostosti mu sledita poimenovanji *kajžar* oz. *kajžer* (z opombo, da je bil kajžar tisti, ki je »imel malo zemlje« v T155, T242, T417, ki »ima hišo in malo zemlje« v T154, in da je to »četrt gruntarja« oz. ima »četrt grunta« v T248 – enako pojasnilo ima tudi poimenovanje *podružnik* v T173; v T146 ima *kajžar* opombo, da je to poimenovanje starejše kot *bajtar*) z redkejšimi različicami *kajžljjar* oz. *kajžljjer* in *kajšljjar* oz. *kajšljjer* (v T387 s pomenskimi pojasnilom 'mali kmet'). Pogost je tudi leksem *kočar* (z opombo, da »je imel lastno koč« v T359 in T374 oz. da je bil »še revnejši kot želar« v T370) z redkejšimi besedotvornimi različicami *kočljjar* oz. *kočljjer* in *kočnar* (z opombo, da je »moral hoditi k pavrom na delo, da se je lahko preživiljal« v T365) oz. *kočner*.

Nekoliko redkejša in bolj razpršena so poimenovanja *sebenjek* oz. *sebenjak* (z opombo, da je »imel majhno hišo in kako kravico« v T252 in da je to »pol kmet, pol delavec« v T264), *sebenjač*, *osebenjek* (z opombama, da »nima svoje hiše« v T254 in »kdor je brez premoženja, gostač« v T411) in *osebenik*. Redka so tudi poimenovanja *želar* (z opombami, da »ima več živine kot bajtar in manj kot kmet; kmet vozi s konji, želar s kravami« v T373, da »dela z voli in kravami, zlasti v hribih, med vinogradi« v T377, da »ima majhno kmetijo« v T374 oz. je »mali kmet« v T392, »srednji kmet« v T366 ali je »na polju mali posestnik« v T386) ter *viničar* (z opombo, da so »viničarji imeli stvari v najemu, brez lastnega premoženja« v T383), *vencar* (z opombo »najemnik, viničar« v T372 in T378 in »stanovanjski najemnik z delovno protiuslugo« v T392) in *vencarlin* (z opombo »pomočnik v goricah, brez zemlje« v T407) oz. *vencerl*. Redkeje se uporabljajo tudi besedne zveze *mali* oz. *majhen* ali *reven kmet*. Druga poimenovanja so še redkejša ali enkratnice. Med njimi ima *polovinar* v T087 opombo, da »je delal na pol; pol njemu, pol gospodarju«, *klehar* v T158, da je to »zelo star izraz«, *fitar* v T248, da »tudi hiše nima«, *lastinar* v T303 je »srednji kmet«, *štantar* v T347 »nima hiše«, *ofer* v T359 ima opombo, da je bil to »najemnik, kočja je bila kmetova last«, leksem

štuntar je »osebenjek« v T376, leksem *štuntnar* »podnajemnik« v T372, *nagornjak* v T377 »ima ca. 10 oralov zemlje, dela s kravami in volmi zlasti v hribovitem, vinogradnem terenu«, *siromak* v T378 je »revež, sirota«, *težak* v T409 pa je »bil plačan« v primerjavi s hlapcem, ki je »delal zastonj«.

Na to, da pojma ne poznajo, je opozorjeno v T082 z opombo »v Brdih so bili koloni, ki so bili podložni gospodarju, ali svobodni kmetje; *gruntar* bi ustrezalo gospodarju, *bajtar* kolonu; izraza *bajtar* in *gruntar* pa po celotnih Brdih nista znana«. V T094, T101, T106, T234 in T375 je v opombah zapisano, da tam pojma ali besede *bajtar* ne poznajo.

2. Morfološka analiza

bajtar/bajter < *(*bajt*)-ar-b / *(*bajt*)-(er)-j-b (Furlan 2013: 77) ← *(*bajt*)-a ← ben. it. *baita*, furl. *baite* 'koča, bajta'

bajtljar/bajtljer < *(*bajt*)-(l-ar)-j-b / *(*bajt*)-(l-er)-j-b (Šekli 2022: ustno)

bajtnar/bajtner < *(*bajt*)-(n-ar)-j-b / *(*bajt*)-(n-er)-j-b (Šekli 2022: ustno)

bajten < *(*bajt*)-bn-ɔ

kajžar/kajžer < *(*kajž*)-ar-b / *(*kajž*)-(er)-j-b ← *(*kajž*)-a ← bav. nem. *Kaise*, *Kaische*, *Keische* 'kajža, koča' (pred prehodom srvnem. *ž* > *š*)

kajžnik < *(*kajž*)-bn-ik-ɔ

kajžljar/kajžljer < *(*kajžlar*)-j-b / *(*kajžler*)-j-b ← avstr. nem. *Keuschler* (po nar. nem. prehodu *eu* > *ai*, pred prehodom srvnem. *ž* > *š*)

kajšljar/kajšljer < *(*kajšlar*)-j-b / *(*kajšler*)-j-b ← avstr. nem. *Keuschler* (po nar. nem. prehodu *eu* > *ai*, po prehodu srvnem. *ž* > *š*)

kočar/kočer < **kqɫ*-ar-b / **kqɫ*-(er)-j-b ← **kqɫ*-a 'koča'

kočljar/kočljer < **kqɫ*-(l-ar)-j-b/**kqɫ*-(l-er)-j-b (Šekli 2022: ustno)

kočnar/kočner < **kqɫ*-(n-ar)-j-b/**kqɫ*-(n-er)-j-b (Šekli 2022: ustno)

kočni < **kqɫ*-bn-ɔ-j-b

sebenjek/sebenjak < **seb-ɛn-j-ɔk-ɔ*/**seb-ɛn-j-ak-ɔ* ← **seb*- 'sebe'

sebenjač < **seb-ɛn-j-ač-ɔ*

osebenjek < **o(b)-seb-ɛn-j-ɔk-ɔ* ← **o(b)*- 'ob, pri, okoli' + **seb*- 'sebe'

osebenjkar < **o(b)-seb-ɛn-j-ɔk-ar-ɔ* ← **o(b)*- 'ob, pri, okoli' + **seb*- 'sebe'

osebenik < **o(b)-seb-ɛn-bn-ik-ɔ* ← **o(b)*- 'ob, pri, okoli' + **seb*- 'sebe'

želar < *(*želar*)-j-b ← srvnem. *seller* (< *seldener*, *seldner*) 'kočar, najemnik, dninar' (> bav. nem. *Söller* 'kočar')

viničar < **vin-bn-ič-ar-ɔ* ← **vin-bn-ic-a* ← **vin-bn-ɔ* ← **vin-o* 'vino'

vencar < *(*vencar*)-j-b ← srvnem. *wīnzer*, nem. *Winzer* 'vinogradnik' ob naslonitvi na nem. *Wein* 'vino'

vencerl < *(*vencerl*)-ɔ ← stvnem. *wīnzuril* 'vinogradnik' ob naslonitvi na nem. *Wein* 'vino'

vencerlin < *(*vencerlin*)-ɔ ← nem. *Winzerlein* 'majhen vinogradnik' ob naslonitvi na nem. *Wein* 'vino'

kolon < *(*kolon*)-*ɔ* ← furl. *colon*, it. *colono* 'kmet, najemnik'
štantar < *(*štant*)-*ar-ɔ* ← nem. *Stand* 'stojnica', 'stoja, položaj, stan'
polovinar < **pol-ov-in-ar-ɔ* ← **pol-ov-in-a* ← **pol-ɔ* 'polovica'
podružnik < **po-druž-bn-ik-ɔ* ← **po-* 'po' + **drug-ɔ* 'tovariš, prijatelj, sopotnik'
maseljčar < *(*masl*)-*ɔč-ar-ɔ* ← *(*masl*)-*ɔc-ɔ* 'četrť grunta' ← *(*masl*)-*ɔ* ← avstr. nem. *Maßlein* 'mera'
kmet < *(*kɔmet*)-*ɔ* ← rom. **komete* < lat. *comes*, rod. *comitis* 'spremljevalec, družabnik'

mali k/met < **mal-ɔ-j-ɔ* (*kɔmet*)-*ɔ* ← **mal-ɔ* 'majhen' + *(*kɔmet*)-*ɔ*
 (// ≥ *i* v T077)

majhen K/met ≤ **mal-ix-bn-ɔ* (*kɔmet*)-*ɔ* ← **mal-ɔ* 'majhen' + *(*kɔmet*)-*ɔ* (*K* ≥ *x* v T104 in T124, T150–T151 (Ramovš 1924: 230); // ≥ *u* v T079–T080)

reven kmet < *(*rěv*)-*bn-ɔ* (*kɔmet*)-*ɔ* ← *(*rěv*)-*a* (← bav. srvnem. **röuwe*, srvnem. *riuwe*, iz česar se je razvilo današnje nem. *Reue* 'kesanje, žalost, bolečina, trpljenje, slab izgled') + *(*kɔmet*)-*ɔ*

ubogi kmet < **u-bog-ɔ-j-ɔ* (*kɔmet*)-*ɔ* ← **u-bog-ɔ* 'ubogi' (← **u-* 'proč, dol' + **bog-ɔ* 'delež') + *(*kɔmet*)-*ɔ*

mali posestnik < **mal-ɔ-j-ɔ po-sěs-t-bn-ik-ɔ* ← **mal-ɔ* 'majhen' + **po-sěs-t-ɔ* ((← **po-sěd-t-ɔ* 'kar je zasedeno, zavzeto, pridobljeno v last') ← **po-sěs-ti* 'zasesti' ← **po-* 'po' + **sěs-ti* (< **sěd-ti* 'sesti'))

mali gruntar < **mal-ɔ-j-ɔ* (*grunt*)-*ar-ɔ* ← **mal-ɔ* 'majhen' + srvnem. *grunt* 'tla, zemlja, posestvo', nem. *Grunt* 'tla, zemlja, temelj, osnova'

mali paver < **mal-ɔ-j-ɔ* (*pavr*)-*ɔ* ← **mal-ɔ* 'majhen' + *(*pavr*)-*ɔ* (< bav. nem. *Pauer* 'kmet')

majhen paver ≤ **mal-ix-bn-ɔ* (*pavr*)-*ɔ* ← **mal-ɔ* 'majhen' + *(*pavr*)-*ɔ*

(ta) mali kontadin < (**t-*) **mal-ɔ-j-ɔ* (*kontadin*)-*ɔ* ← (**ta*/**tɔ*/**tě*/**tę* 'ta') + **mal-ɔ* 'majhen' + *(*kontadin*)-*ɔ* (← furl. *contadin* 'kmet', it. *contadino* 'kmet')

ubogi kontadin < **u-bog-ɔ-j-ɔ* (*kontadin*)-*ɔ* ← **u-bog-ɔ* 'ubogi' (← **u-* 'proč, dol' + **bog-ɔ* 'delež') + *(*kontadin*)-*ɔ*

ubožec < **u-bož-ɔc-ɔ* ← **u-bog-ɔ* 'ubogi' (← **u-* 'proč, dol' + **bog-ɔ* 'delež')

(ta) ubogi < (**t-*) **u-bog-ɔ-j-ɔ* ← (**ta*/**tɔ*/**tě*/**tę* 'ta') + **u-bog-ɔ* 'ubogi'

revež < *(*rěv*)-*ež-ɔ* ← *(*rěv*)-*a* ← bav. srvnem. **röuwe*, srvnem. *riuwe*, iz česar se je razvilo današnje nem. *Reue* 'kesanje, žalost, bolečina, trpljenje, slab videz'

reven < *(*rěv*)-*bn-ɔ* ← *(*rěv*)-*a*

siromak < **sir-om-ak-ɔ* ← **sir-om-ɔ* 'reven, siromašen' ← **sir-ɔ* 'osirotel, osamel'

siromah < **sir-om-ax-ɔ*

hišar < *(*xyš*)-*ar-ɔ* ← *(*xyš*)-*a* ← stvnem. *hūs* 'hiša'

malohišnik < **mal-o*-(*xyš*)-*bn-ik-ɔ* ← **mal-ɔ* 'majhen' + *(*xyš*)-*a*

gostač < **gost-ač-ɔ* ← **gost-ɔ* 'gost'

hlevar < **xlěv-ar-ɔ* ← **xlěv-ɔ* 'hlev, staja'

hlapec < **xolp-ɔc-ɔ* ← **xolp-ɔ* 'sluga, suženj, fant'

gorman < *gor-(man)-b ← *gor-ě 'gori, zgoraj'

nagornjak < *na-gor-*bn*-ak-b (< *na-gor-*bn*-j-ak-b) ← *na 'na' + *gor-ě 'gori, zgoraj'

težak < *tež-ak-b ← *tež-a 'teža'

taberhar < *(taberx)-ar-b ← verjetno povezano z nem. *Tagwerk* 'dnevno delo' / *(taberxar)-j-b, prim. osebno ime nem. *Tagwerker*

žernadnik < *(žernad)-*bn*-ik-b ← it. *giornata* 'dan'

lastinar < *volst-in-ar-b ← *volst-b (< *vold-t-b) 'oblast, vladanje, volja'

//ofer < *(ofr)-b ← srvnem. *opfer* 'žrtev, darovanje' (// ≥ x v T415; // ≥ v v T310)

petljar < *(petlār)-j-b ← bav. nem. *Pettler* (nem. *Bettler* 'berač')

fitar < *(fit)-ar-b ← (fit)-b 'najem, nakup, najemščina, zakupščina' ← furl. *fit*, ital. *fitto*, *afitto* 'najem'

štuntar < *(štunt)-ar-b ← nem. *Stunde* 'ura'

štuntnar < *(štunt)-(n-ar)-j-b

koldiš < *(koldiš)-b ← madž. *koldus* 'berač'

klehar, nejasno (prim. bav. nem. *Kleacker*, WBÖ 2: 343, in *Klêacker* 'deteljišče', WBÖ 1: 68–69)

kucler, nejasno, morda izpeljano iz *kucelj*

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *polovinar* v T087, *klehar* v T158, *gostač* v T187, *hlevar* v T191, *hišar* v T233, *fitar* v 248, *lastinar* v T303, *taberhar* v T322, *nagornjak* v T377, *vinčar* v T383, *gorman* v T386 in *petljar* v T401.

Kot enkratnica s *kmet* je kartiran leksem *kmet* v T131.

Kot enkratnica z *bajt-* je kartiran leksem *bajten* v T193.

Kot enkratnica z *osebenjek-* je kartiran leksem *osebenjkar* v T291.

Kot enkratnica z *rev-* je kartiran leksem (posamostaljeni pridevnik) *reven* v T128.

Kot enkratnica s *koč-* je kartiran leksem (posamostaljeni pridevnik) *kočni* v T314.

Kot enkratnica s *sirom-* je kartiran leksem *siromah* v T413.

Kot enkratnici s *štunt-* sta kartirana leksema *štuntar* v T376 in *štuntnar* v T372.

Kot enkratnica z *vencer-* je kartiran leksem *vencerlin* v T407.

Kot enkratna besedna zveza s *paver* je kartiran leksem *mali paver* v T405.

Kot enkratna besedna zveza s *kontadin* je kartiran leksem *ubogi kontadin* v T061.

Kot tretji odgovor v posamezni točki so s simbolom za komentar kartirani leksemi *majhen kmet* v T008, *bogi kmet* v T087, *bajtar* v T090, T311 in T410, *revež* v T090 in T133, *bogi* v T109, *siromak* in *žernadnik* v T234, *maseljčar* v T238, *sebenjek* v T243 in T274, *osebenjek* v T254, *malohišnik* v T279, *kajžar* v T288, *kajžlar* v T388, *kajšljar* v T387, *kočler* v T316, *štantar* v T347, *ofer* v T359 oz. *hofer* v T415, *želar* v T366, *mali kmet* v T363, *mali gruntar* v T371, *vencar* v T372, *vencerl* v T374, *siromak* v T378, T392 in T410, *mali posestnik* v T386, *težak* v T371 in T409, *osebenjak* v T411 ter odgovor, da izraza ne poznajo, v T109 in T392.

Kot nerelevanten je kartiran odgovor *bajta* v T317.

S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T082, T094, T101, T106 in T375.

4. Uporabljena dodatna literatura

Furlan 2013; WBÖ

5. Primerjaj

SLA: V181.01 *kmet* (3/1), V185.01 *gruntar* (3/2), V180.01 *kmetija* (2/1), V129B.01 *slaba hiša* (2/3); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: 3382 *dninar*; ASLEF: 3729 *dninar*; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Bajtar je bil oseba, ki je z družino ali tudi sam stanoval v manjši, delno lesenih stanovanjski hiši, ki se je ponekod podaljševala v manjši, največkrat le enoprostorni gospodarski prostor. Bajtar je imel v lasti zelo malo zemlje, ponekod dovolj le za rejo nekaj perutnine ali tudi eno ali dve kozi ali ovci. Po gmotnem položaju je bil večinoma v ugodnejšem položaju od najemniških kočarjev, ki so prebivali v lesenih ali delno lesenih najetih kočah kmečkih gospodarjev, in tudi od viničarjev, ki so prebivali na vinogradniških območjih v prav tako najetih viničarskih hišah s skromnim gospodarskim poslopjem, ponekod tudi v udobnejših hišah ob prestižnih letnih bivaliških lastnikov vinogradov (v drugi polovici 19. in v prvi polovici 20. stoletja zlasti trgovcev, gostilničarjev v mestih, industrialcev, nižjega plemstva).

Bajtarju je večinoma pripadlo tako malo ali (tudi) nič zemlje, da ni mogoče govoriti o kakšni kmečki posesti, zato bajtarjem niso bili naloženi zemljiški davki (po Blaznik 1970: 161–185). V stavbnem in družbenem okolju bajtarjev so se še v prvi polovici 20. stoletja kot pri drugih družbenih skupinah ohranile prvobitne enoprostorne hiše ognjiščnega in kasnejšega dimničnega tipa ter preproste hiše z le dvema prostoroma, odprto vhodno vežo z odprtim kuriščem za peč v sosednji bivalni hiši, kakor so v večini slovenskega ozemlja imenovali osrednji bivalni prostor, kjer so stanovalci bivali, se prehranjevali, prenočevali, opravljali različna hišna in rokodelska dela. Kljub skromni bivalni ravni bajtarjev zlasti s primerljivim večinskim kmečkim prebivalstvom ter obrtniškim in delavskim prebivalstvom v vaseh, trgih in mestih pa urejenost in čistoča bajtarskih domov nista bili vedno nizki, pogosto sta celo bistveno presegali raven nekaterih gmotno močnejših kmetov in tudi delavstva. Hiše bajtarjev pa so bile zaradi njihovih gmotnih razmer navadno slabše gradbene kakovosti, zato so te stavbe dajale videz dotrajanih, pogosto tudi slabo vzdrževanih stavb. Prim. še etnološko pojasnilo k V181.01 *kmet* (3/1).

Prim.: Baš 1967; Baš 1974; Blaznik 1970; Bogataj 1978; Bogataj 1982; Bogataj 1996; Melik 1936; Ravnik 1996; Sedej 1983; Sedej 1989; SEL 2004; Umek 1970; Vilfan 1970

7. Skica

